

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК**

АЛИСА ДИМИТРОВА ТРЕНДАФИЛОВА

СТРАТЕГИИ ЗА РЕЧЕВА АКОМОДАЦИЯ

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертация за присъждане
на образователната и научна степен „доктор“
Научна специалност: шифър 05.04.11
„Общо и сравнително езиковедие
(Психолингвистика)“

Научен ръководител:

доц. д-р Красимира Алексова

Научно жури:

проф. дпн Енчо Герганов

проф. дфн Юлияна Стоянова

доц. дфн Елена Каневска-Николова

доц. д-р Велка Попова

доц. д-р Красимира Алексова

**София
2013 г.**

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за защита от Катедрата по български език на Факултета по славянски филологии на СУ “Св. Климент Охридски”.

Дисертационният труд „Стратегии за речева акомодация“ съдържа 366 страници и се състои от увод, шест глави, заключение, приложение и библиография на използваната литература (360 заглавия).

Защитата на дисертационния труд ще се състои на2013 г. от ч. в на СУ „Св. Климент Охридски“.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в стая на СУ „Св. Климент Охридски“, както и на сайта на университета www.uni-sofia.bg

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

| | |
|---|-----|
| УВОД..... | 4 |
| ПЪРВА ГЛАВА. ОБЕКТ, ПРЕДМЕТ, ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ И МЕТОДИ | 6 |
| 1.1. Обект на изследването..... | 6 |
| 1.2. Предмет на изследването..... | 9 |
| 1.3. Цели на изследването..... | 10 |
| 1.4. Задачи на изследването..... | 10 |
| 1.5. Методи на изследването..... | 12 |
| 1.6. Особености на научните ресурси в областта на стратегиите за акомодация..... | 15 |
| 1.7. Терминологични уточнения..... | 20 |
| 1.8. Обобщение..... | 21 |
| ВТОРА ГЛАВА. СТРАТЕГИИТЕ ЗА АКОМОДАЦИЯ В КОНТЕКСТА НА СОЦИАЛНАТА ПСИХОЛОГИЯ НА ЕЗИКА..... | 24 |
| 2.1. Социалната психология на езика в контекст..... | 24 |
| 2.2. Социална психология на езика: особености..... | 35 |
| 2.3. Същност на речевия стил и речевите маркери за социалната психология на езика..... | 51 |
| 2.4. Социална психология на езика, лингвистика и комуникация днес..... | 59 |
| 2.5. Обобщение..... | 62 |
| ТРЕТА ГЛАВА. СТРАТЕГИИТЕ ЗА АКОМОДАЦИЯ В ТЕОРИЯТА ЗА АКОМОДАЦИЯТА И НЕЙНИТЕ РАЗНОВИДНОСТИ..... | 64 |
| 3.1. Същност и особености на теорията за акомодацията..... | 64 |
| 3.2. Кратка история на теорията за акомодацията..... | 66 |
| 3.3. Редакции на теорията за акомодацията..... | 71 |
| 3.4. Съвременен облик на теорията за акомодацията..... | 82 |
| 3.5. Важни особености на акомодацията и на стратегиите за акомодация..... | 96 |
| 3.6. Обобщение..... | 106 |
| ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. ОСНОВНИ СТРАТЕГИИ ЗА АКОМОДАЦИЯ – СЪЩНОСТ И ОСОБЕНОСТИ..... | 108 |
| 4.1. Общи особености на стратегиите за акомодация..... | 108 |
| 4.2. Особености на стратегията за речева конвергенция..... | 110 |
| 4.3. Особености на стратегията за речева дивергенция..... | 113 |

| | |
|---|-----|
| 4.4. Особености на стратегията за поддържане на речта..... | 116 |
| 4.5. Особености на стратегията за допълване на речта..... | 117 |
| 4.6. Особености на стратегията за улесняване на разбирането..... | 118 |
| 4.7. Особености на стратегията за междуличностен контрол..... | 120 |
| 4.8. Особености на стратегията за управление на дискурса..... | 121 |
| 4.9. Динамика на стратегиите за акомодация..... | 122 |
| 4.10.Обобщение..... | 127 |
| ПЕТА ГЛАВА. ПОДХОДИ КЪМ СТРАТЕГИИТЕ ЗА РЕЧЕВА АКОМОДАЦИЯ..... | 129 |
| 5.1. Подходи в отделните дисциплини..... | 129 |
| 5.2. Приложни изследвания | 136 |
| 5.3. Подходи към стратегиите за акомодация в рускоезичната научна литература..... | 140 |
| 5.4. Акомодация в научната литература на български език..... | 147 |
| 5.5. Обобщение..... | 173 |
| ШЕСТА ГЛАВА. ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ..... | 176 |
| 6.1. Избор на методи на изследване..... | 176 |
| 6.2. Дизайн на въпросника..... | 179 |
| 6.3. Провеждане на изследването..... | 187 |
| 6.4. Обработка на резултатите от изследването..... | 189 |
| 6.5. Резултати от емпиричното изследване..... | 193 |
| 6.6. Стратегия за речева конвергенция: обобщение..... | 270 |
| 6.7. Стратегия за речева дивергенция: обобщение..... | 284 |
| 6.8. Стратегия за междуличностен контрол: обобщение..... | 286 |
| 6.9. Стратегия за улесняване на разбирането: обобщение..... | 288 |
| 6.10. Стратегия за управление на дискурса: обобщение..... | 290 |
| 6.11. Обобщение..... | 292 |
| КРАТКИ ИЗВОДИ..... | 296 |
| ПРИНОСИ..... | 304 |
| БИБЛИОГРАФИЯ..... | 306 |
| ПРИЛОЖЕНИЕ..... | 330 |
| 1. Списък на таблиците и фигурите..... | 330 |
| 2. Таблици и фигури..... | 332 |
| 3. Анкетна карта..... | 361 |

СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод

Научната област, включваща изследвания, посветени на теорията за акомодация и на стратегиите за акомодацията, представлява сериозно предизвикателство както по отношение на изясняване на особеностите на научните ресурси, които засягат тази тема, така и по отношение на методологията, която може да бъде приложена при изследване на стратегиите.

Актуалността на поставения за решаване проблем в настоящия дисертационен труд – изследването на стратегиите за речева акомодация, е свързана, от една страна, с популярността на теорията за акомодацията в разнородната и интердисциплинарна по своя характер англоезична научна литература върху проблематиката на приспособяването в общуването, от друга – с липсата на изследвания в съвременната научна литература на български език в областта на психологията и поведенческите науки, които да засягат краткосрочните реализации на стратегиите за акомодация, и от трета – със засиления интерес в българската лингвистика към проблематиката, свързана с нивелацията на речевите кодове, езиковите атитюди и дългосрочната речева акомодация.

Тъй като акомодацията в речевото поведение засяга начините, формите, мотивите, причините и последствията от приспособяването на участниците в комуникативното взаимодействие един към друг, в настоящото дисертационно изследване е застъпена тезата, че изследването на стратегиите за речева акомодация с оглед на техните краткосрочни реализации би послужило като източник на информация за всеки, който се интересува от особеностите на речевото поведение на носителите на българския език.

ПЪРВА ГЛАВА. ОБЕКТ, ПРЕДМЕТ, ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ И МЕТОДИ

В първа глава на дисертационния труд са представени обектът, предметът, целите, задачите и методите на дисертационното изследване.

1.1. Обект на изследването

ОБЕКТ на настоящето дисертационно изследване са стратегиите за речева акомодация, разбирани като сложна и динамична форма на приспособяване на участниците в общуването един към друг. Това понятие е основен компонент на теорията за акомодацията, която обяснява и предсказва мотивите и последствията от

приспособяването в процеса на общуване (вж. напр. Джайлс 1994; 2001; 2009а; 2009б; 2009в; Шепърд и кол., 2001; Джайлс и Бейкър, 2008; Купланд, 2010).

1.2. Предмет на изследването

Конкретният ПРЕДМЕТ на нашата работа са стратегииите за речева акомодация при съвременни млади носители на българския език. В настоящия дисертационен труд се изследват различни проявления, които могат да бъдат отнесени към отделни реализации на стратегииите за речева акомодация с оглед на тяхното прилагане от страна на участващите в емпиричното изследване студенти в различни специалности. С оглед на това се търсят емпирични доказателства за съществуването на множество вариации на реализация на различни стратегии за акомодация, които за всяка реализация формират сложен континуум с различни зависимости от страна на анкетираните лица по отношение на факторите „субективно възприет характер на общуването“, „пол на събеседника“ и „статус на събеседника“.

1.3. Цели на изследването

Избраният обект на изследване на настоящия дисертационен труд – стратегииите за речева акомодация – налага преследването на ТРИ ОСНОВНИ ЦЕЛИ:

- 1) Да се разкрият особеностите на реализации на стратегииите за речева акомодация.
- 2) Да се открият основни особености на степените на реализиране на стратегииите за речева акомодация за съвременни носители на българския език.
- 3) Да се защити тезата, че проучването на стратегииите за речева акомодация като сложни и динамични същности е плодотворен научен подход, чрез който може да се добие голям обем от информация с широк кръг от приложения.

1.4. Задачи на изследването

За изпълнението на поставените цели в настоящото изследване са определени следните СЕДЕМ ОСНОВНИ ЗАДАЧИ:

- 1) Да се изяснят особеностите на социалната психология на езика и заложените в теорията за акомодацията особености на стратегииите за речева акомодация.
- 2) Да се проследи историята на теорията за акомодацията с цел установяване на всички особености, които могат да подпомогнат работата в областта на приложение на стратегииите за акомодация.
- 3) Да се разкрият същността, особеностите и динамичните характеристики на стратегииите за акомодация, за да се дефинират особеностите на реализация на тези стратегии с оглед на речта.

4) Да се обобщят подходите към стратегиите за акомодация, от една страна, в англоезичната научна литература, където социалната психология на езика и теорията за акомодацията се развиват повече от четири десетилетия, и от друга страна, да се установят подходите към акомодацията и стратегиите за акомодацията в рускоезичната научна литература и в научните ресурси на български език, които могат да бъдат отнесени към темата на дисертационното изследване.

5) Да се конструира въпросник за измерване на атитюдите към стратегиите за речева акомодация чрез различни реализации на тези стратегии, чието квантифициране да бъде съобразено с особеностите на обекта на изследване на дисертационното изследване.

6) Да се проведе анкетно проучване на атитюдите към прилагане на стратегии за речева акомодация чрез определяне на конкретни променливи на различни равнища, чрез които да се разкрият особеностите на тези стратегии.

7) Да се систематизират получените резултати и да се изведат общи особености на атитюдите към различните реализации на стратегиите за речева акомодация на анкетираните лица.

1.5. Методи на изследването

В настоящето изследване са комбинирани няколко метода, които произтичат от спецификата на обекта – стратегиите за речева акомодация. Теоретичното осмисляне предполага съчетаването на **дескриптивния** и **съпоставителния** метод при очертаването на развойните тенденции в рамките на акомодационната теория. Несъмнено обаче водеща характеристика на тази работа е нейната интердисциплинарност. Това се доказва и от използваните социологически методи за събиране на емпиричен материал – анкетния метод, и от прилагането на чисто статистически методи при обработката на емпиричните данни от анкетата (чрез програмния пакет SPSS 16.0).

Разглежданите тук данни за реализацията на стратегиите за речева акомодация са събрани посредством **анкетния метод**.

За да се определят основните реализации на стратегиите за речева акомодация, е направен обзорен теоретичен преглед на схващанията за същността на теорията за акомодацията и за особеностите, които детерминират стратегиите за речева акомодация.

Целта на емпиричното изследване е да се разкрият формите и начините за реализиране на стратегиите за речева акомодация посредством изследване на

атитюдите към определени речеви особености, а от друга – да се проучи т.нар. *първоначална акомодационна ориентация* на индивидите – важен компонент от акомодацията в общуването, който определя особеностите на прилаганите стратегии.

С оглед на направения обзор на теоретичните и приложните особености на теорията за акомодацията и на стратегиите за акомодация в настоящото изследване е избран подход, който, от една страна, съчетава особеностите на различни реализации на основните стратегии за акомодация, а от друга, е ориентиран към разкриване на общата нагласа към акомодация в общуването и разкрива динамиката между акомодацията, стратегиите, тяхната реализация и отношението към различни събеседници и ситуации на общуване.

Предвид ролята на езиковите атитюди в историята на теорията на акомодацията (вж. напр. Джайлс и кол., 1988; Коте, Клеман, 1994; Вандермеерен, 2005; Галоа и кол., 2007), е отчетена важната роля, която експликацията на езиковите атитюди има за първоначалната акомодационна ориентация на участниците в общуването, прилагането на различни стратегии и тактики в акта на конкретното взаимодействие и липсата на едно-еднозначни отношения между атитюдите и поведението. Взета е под внимание възможността посредством въпроси, които съчетават особеностите както на езиковите атитюди, така и на поведенческите аспекти на атитюдите в социалната психология (вж. Джонев, 1996: 212 – 215; Джонев, 2004: 14 – 16), да се разкрият важни особености на прилагането на стратегиите за акомодация на различни равнища. С оглед на това създадения за целите на емпиричното изследване въпросник съдържа различни аспекти на атитюдите към стратегиите за речева акомодация с оглед на тяхната реализация на речево и неречево равнище. Изследването на невербалните аспекти на стратегиите за акомодация и на психологически аспекти на акомодацията, заложено в някои от въпросите, има помощен характер към това проучване и е направено с оглед на изчисляването на скалите, които да изведат основните стратегии за акомодация и с оглед на изчисляването на вътрешна съгласуваност за реализациите на всяка стратегия за речева акомодация чрез коефициента Алфа на Кронбах. В главата с резултатите от изследването (вж. *Шеста глава*) са представени въпросите, които засягат стратегиите за речева акомодация в съответствие с тяхната вътрешна съгласуваност с така получените скали при статистическата обработка на резултатите от изследването.

Емпиричното изследване е проведено в три български университета на територията на България: Икономически университет – Варна, Пловдивски

университет „Пайсий Хилендарски“ и Югозападен университет „Неофит Рилски“ с общо сто и двадесет студенти в различни специалности.

Данните от емпиричното изследване са обработени чрез програмния пакет SPSS 16.0. При обработката на получените резултати е приложен йерархичният клъстерен анализ за отговорите, които се отнасят до оценката на различни фактори, които влияят върху анкетираните лица в ежедневните за тях ситуации на общуване. При анализа на въпросите, които засягат реализациите на стратегиите за речева акомодация, е приложен методът на дескриптивен анализ, демонстриращ средните стойности на изследваните променливи.

1.6. Особености на научните ресурси в областта на стратегиите за акомодация

Изборът на подход за изследване на стратегиите за речева акомодация с оглед на тяхната краткосрочна реализация налага съобразяване с особеностите на англоезичните научни ресурси в областта на теорията за акомодацията, детерминирани от историята на теорията и от тясната връзка между промените в теорията и приложените изследвания върху акомодацията. С оглед на това в тази част на първа глава са систематизирани особеностите на научните ресурси по темата за теорията за акомодацията и за стратегиите за акомодация, детерминирани от историята на теорията за акомодацията и нейните редакции и от интердисциплинарния характер на изследванията върху стратегиите за акомодация в различни научни дисциплини.

1.7. Терминологични уточнения

В тази част на глава първа са посочените следните термини, които се приемат за целите на настоящото изследване и с оглед на съвременното състояние на изследванията на стратегиите за речева акомодация:

Теория за акомодацията – социално-психологически модел на приспособяването в общуването, който от началото на 70-те години на века е приет като теория за речевата акомодация. Като нейни синоними в хода на изложението следва да се разбират понятията **акомодационна теория** и **теория за комуникативната акомодация**.

Стратегии за акомодация – сложна и динамична форма на приспособяване на участниците в общуването един към друг.

Апроксимация – понятие, в което, според съвременното разбиране за типовете стратегии за акомодация, се включват стратегиите за акомодация, свързани с регулирането на социалната дистанция: това са стратегията за конвергенция,

стратегията за дивергенция, стратегията за поддържане и стратегията за допълване на речта.

Стратегия за конвергенция – стратегия за акомодация, при която говорещите увеличат сходствата между себе си и останалите участници в ситуацията на комуникативно взаимодействие.

Стратегия за дивергенция – стратегия за акомодация, при която говорещите подчертават или увеличават социалната дистанция чрез разграничаване от субективно възприетите характеристики на вербалното и невербалното поведение на останалите участници в ситуацията на комуникативно взаимодействие.

Стратегия за поддържане – стратегия за акомодация, свързана с придържане към обичайния начин на общуване без промени под влияние на останалите участници в общуването.

Стратегия за допълване чрез речта – стратегия за акомодация, свързана с подчертаване на ролево специфични позиции.

Стратегия за улесняване на разбирането - стратегия, свързана с фокусиране на говорещия върху възможността за разбиране и тълкуване на съобщението от страна на реципиента на това съобщение.

Стратегия за управление на дискурса - стратегия за акомодация, която е свързана с комуникативните потребности на партньора в общуването и приспособяването на говорещия към тях.

Стратегия за междуличностен контрол - стратегия за акомодация, свързана с определяне на посоката и характера на комуникативното взаимодействие.

Когнитивно организиране и поддържане на идентичността – понятия, които са свързани с функциите на речевите маркери в социално-психологически смисъл, и с функциите на акомодацията и на стратегиите за акомодация.

Изясняването на обема на други понятия, свързани с научните ресурси в областта на стратегиите за акомодация, се извършва с оглед на логическите връзки в хода на изложението на настоящото дисертационно изследване.

1.8. Обобщение

В тази част на първа глава са обобщени аспектите на речевото поведение на човека, които засяга теорията за акомодацията. Разкриването на особеностите на теорията за акомодацията е прието в настоящото изследване като залог за съотнасяне на емпиричното изследване на реализациите на стратегиите за речева акомодация към особеностите на стратегиите за акомодация и разкриване на тяхната динамика. С оглед

на избраните обект и предмет на дисертационното изследване са посочени цели и са набелязани задачи за изпълнението на тези цели, които да спомогнат за разкриването на същността на стратегиите за акомодация и да синтезират техните теоретични и приложни аспекти на изследване. Тъй като към настоящия момент стратегиите за речева акомодация, както се разбират в съвременната теория за акомодация, не са били обект на изследване с оглед на тяхното краткосрочно реализиране в рамките на конкретно комуникативно взаимодействие за носителите на българския език, методите на емпиричното изследване са избрани с оглед на проучването на атитюдите към различни форми и степени на реализация на стратегиите за речева акомодация, което да послужи при изработване на методи за емпирично наблюдение върху конкретни стратегии за акомодация в определени комуникативни ситуации.

ВТОРА ГЛАВА. СТРАТЕГИИТЕ ЗА АКОМОДАЦИЯ В КОНТЕКСТА НА СОЦИАЛНАТА ПСИХОЛОГИЯ НА ЕЗИКА

Във втора глава на дисертационния труд се разглеждат основните особености на областта, наречена социална психология на езика, към която се отнася теорията за акомодацията и разглежданите от нея стратегии за акомодация.

2.1. Социалната психология на езика в контекст

В тази част на втора глава се отделя внимание на областта, наречена език и социално взаимодействие, която днес се разглежда като контекстуална рамка на социалната психология на езика. Посочени са общите особености на дисциплините, които влизат в обхвата на областта език и социално взаимодействие – лингвистичната прагматика, конвезационния анализ, дискурсивният анализ, ентографията на комуникацията и социалната психология на езика. Обърнато е внимание на общите особености на научните дисциплини, които днес се отнасят към областта, свързана с езика и социалното взаимодействие. Поставен е акцент върху особеното място, което социалната психология на езика заема в областта на езика и социалното взаимодействие по отношение на различни критерии, свързани със социално-психологическите корени на тази дисциплина, както и с концептуални и методологични особености от различен характер.

2.2. Социална психология на езика: особености

В тази част на втора глава са посочени различни дефиниции на социалната психология на езика с оглед на особеностите на подхода към изучаване на речевото поведение. Обърнато е особено внимание на схващанията относно същността,

обществото и трите разновидности на езика, които днес се приемат като същностни за социалната психология на езика (вж. Брейдък, Джайлс 2005; Брейдък, Рийд, 2006).

С оглед на мястото, което теорията за акомодацията заема в социалната психология на езика, е обърнато внимание на част от останалите теории и модели, които днес се приемат за значими в социалната психология на езика. Подчертана е ролята на две основни теории, които са в тясна връзка с теорията за акомодацията – това са теорията за социалната идентичност (вж. Ташфел, 1974; Ташфел, Търнър, 1979) и теорията за етноезиковата жизненост (вж. Джайлс, Джонсън, 1987), като са разгледани техните основни особености, които имат отношение към теорията за акомодацията и към стратегиите за акомодация.

Поради необходимост от очертаване на мястото, което теорията за акомодацията, свързана с фокусиране върху мотивацията и стратегиите в общуването, заема в полето на социалната психология на езика, е отделено място и за представяне на няколко други теоретични модели, които днес са характерни за социалната психология на езика: това са теорията за езиковите очаквания, теорията за намаляване на несигурността, моделът на езиковите категории, моделът на вероятността за обстойна преработка и теорията за обработката на информацията. В този част на дисертационното изследване е посочена ролята на всеки от основните разгледани модели в социалната психология на езика по отношение на изследването на различни речеви и езикови параметри на комуникативното поведение.

2.3. Същност на речевия стил и речевите маркери за социалната психология на езика

В тази част на втора глава е обърнато специално внимание на схващанията за същността на речевия стил и речевите маркери за социалната психология на езика, поради спецификите на тези схващания и съществуващите различия в този аспект с приетите в областта на лингвистиката. Тъй като от ранните години на създаване на теорията за акомодацията и ранните дефиниции за същността на стратегиите за акомодацията разбирането за речевия стил в социалната психология на езика се отразява върху схващанията за същността на акомодацията, е отделено внимание върху дефиницията за речев стил в областта на социалната психология на езика.

Тъй като съществуват важни различия между схващанията за речевите маркери в социалингвистиката (вж. Виденов, 1998) и в социалната психология на езика, в тази част е обърнато особено внимание върху същността на речевите маркери от социално-психологическа перспектива (вж. Джайлс и кол., 1979). Разгледана е диференциацията

на речевите маркери от гледна точка на социалната психология на езика на две равнища – маркери на равнище 1 и равнище 2. Поради идентичност на функциите на речевите маркери на равнище 2 и двете основни функции на акомодацията и на стратегиите за акомодация е обърнато особено внимание на двете основни функции на маркерите на равнище 2: когнитивно организиране и поддържане на идентичността.

С оглед на особеното място, което социалната психология на езика заема по отношение на социолингвистиката, са подчертани особеностите на социално-психологическия подход към изучаването на езика и речта и е обърнато внимание на основните прилики и разлики между социалната психология на езика и социолингвистиката, характерни за ранните години на равносметка в областта, наречена социална психология на езика.

2.4. Социална психология на езика, лингвистика и комуникация днес

В тази част на втора глава е обърнато внимание на връзките, които социалната психология на езика има с лингвистични дисциплини с оглед на представяния в различни справочни ресурси. Посочено е мястото на социалната психология на езика за българската социолингвистика (вж. Пачев, 1993: 257-260; Алексова, 2001). Отделено е внимание на връзките между социалната психология на езика и лингвистиката с оглед най-вече на социолингвистиката, както и на комуникацията и на социалната психология. Подчертано е мястото на теорията за акомодацията в различни справочни ресурси по отношение на социалната психология на езика и на подходите към изучаването на речевото поведение.

2.5. Обобщение

В тази част на втора глава са обобщени особеностите на социалната психология на езика с оглед на теорията за акомодацията и на стратегиите за акомодация, като са обобщени подходите в социалната психология на езика към изучаването на речевото поведение на говорещия човек. Обърнато е внимание върху мястото, ролята и особеностите на теорията за акомодацията сред останалите теоретични модели в полето на социалната психология на езика с оглед на фокусирането върху мотивацията на участниците в общуването, върху прилагането на стратегии в комуникативното взаимодействие, върху атрибуциите, които всеки участник в такова взаимодействие извършва по отношение на поведението на останалите участници и върху връзката на езиковите атитюди с протичането на комуникативния процес.

ТРЕТА ГЛАВА. СТРАТЕГИИТЕ ЗА АКОМОДАЦИЯ В ТЕОРИЯТА ЗА АКОМОДАЦИЯТА И НЕЙНИТЕ РАЗНОВИДНОСТИ

В тази глава на дисертационния труд е отделено внимание на основните особености на теорията за акомодацията с оглед на нейната дълга и сложна история поради необходимостта от изясняване на всички основни особености на стратегиите за акомодация и на тяхната динамика. Проследява се в детайли историята на теорията за акомодацията, разгръщат се дефинициите на стратегиите за акомодация и се разглежда съвременният облик на теорията за акомодацията, което спомага за представяне в дълбочина на сложния и динамичен характер на стратегиите за акомодация като особености в процеса на комуникация, които са тясно свързани с всички останали компоненти, участващи в общуването според тази теория.

3.1. Същност и особености на теорията за акомодацията

В тази част на трета глава са посочени основни дефиниции на теорията за акомодацията с оглед на еволюцията в разбирането за обхвата на теорията, за дефиницията на стратегиите за акомодацията и в разбирането за отражението на различни социално-психологически явления и процеси върху комуникативното поведение на човека.

3.2. Кратка история на теорията за акомодацията

В тази част на трета глава е проследено развитието на теорията за акомодацията от ранните изследвания в началото на 70-те години на XX. век до настоящия момент. Систематизирани са основните особености на теорията за акомодацията в три фази, които се обособяват в историята на теорията за акомодацията:

- първа фаза: периодът от началото на 70-те години на XX. век (вж. Джайлс, 1973; Джайлс и кол., 1973) до 1987 г. (вж. Джайлс и кол., 1987), който обхваща теоретичните и приложните аспекти на теорията за речевата акомодация;

- втора фаза: периодът от 1987 г. (вж. Джайлс и кол., 1987) до началото на XXI. век, който обхваща теоретичните и приложните аспекти на теорията за комуникативната акомодация;

- трета фаза: периодът след последната редакция на теорията за комуникативната акомодация (вж. Галоа и кол., 2005).

3.3. Редакции на теорията за акомодацията

С оглед на представянето на теорията за акомодацията в българската научна литература според една от редакциите на теорията за акомодацията от първата фаза в

историята (вж. Пачев, 1993: 294 – 299) в тази част на трета глава са посочени основните редакции на теорията за акомодацията през всички фази на история на тази теория:

- от 1982 г. с 6 пропозиции (вж. Стрийт, Джайлс, 1982);
- от 1982. г. с променени 6 пропозиции (вж. Такърър и кол., 1982);
- от 1984 г. с променени пропозиции, които засягат рецепцията на конвергенцията и дивергенция (вж. Бол и кол., 1984);
- от 1987 г. с промяна във фокуса и обхвата на теорията, която се свързва вече с всички аспекти на комуникативното поведение (вж. Джайлс и кол., 1987);
- от 1988 г. с 16 пропозиции и включване на сателитни теории (вж. Галоа и кол., 1988);
- от 1995 г със 17 пропозиции (вж. Галоа и кол., 1995);
- от 2005 г. с променен и унифициран терминологичен апарат и 11 пропозиции (Галоа и кол., 2005).

В тази част на трета глава, с оглед на изясняване на същността, особеностите и обхвата на стратегиите за акомодация, са разгледани обстойно основните редакции на теорията за акомодацията, които оказват най-голямо влияние върху научните ресурси в областта на акомодацията и на стратегиите за акомодация.

Обяснено е първото систематизирано представяне на теорията за речевата акомодация (вж. Стрийт, Джайлс, 1982), чиито модел има симетрична структура и съдържа 6 утвърждения, които разглеждат продукцията, обхвата и рецепцията на стратегиите за речева конвергенция и за речева дивергенция/поддържане.

Посочени са особеностите на първата редакция на теорията за речевата акомодация (вж. Такърър и кол., 1982), в която всички основни допускания, които представят теорията за акомодацията и стратегиите за акомодация, са преразгледани и в тях са въведени нови компоненти. Тези компоненти, от една страна, засягат постигането на комуникативна ефективност чрез стратегиите за акомодация, а от друга, повишават субективния характер на стратегиите за акомодация посредством акцентирание върху приспособяването към речевите модели, което според говорещите са характерни за техните събеседници.

Посочени са особеностите на втората редакция на теорията за акомодацията (вж. Бол и кол., 1984), в която са променени основните допускания на теорията за акомодацията, засягащи рецепцията на конвергенцията и съответно дивергенцията/поддържането по отношение на ролята, която преобладаващите норми,

свързани със ситуацията на общуване, имат върху възприемането на стратегиите за конвергенция и дивергенция/подържане на речта.

Обяснени са особеностите на редакцията от 1987 г. (вж. Джайлс и кол., 1987), в която се извършва промяна на теорията от *теория за речевата акомодация* в *теория за комуникативната акомодация*. Тази редакция е представена чрез сумарните дефиниции, които характеризират ключовото значение на тази редакция. Тъй като конкретната редакция на теорията е свързващото звено между всички различни дисциплини, за които вербалното и невербалното поведение стават обект на изследване във връзка с прилагането на стратегиите за акомодация и с изследване на особеностите на процесите, свързани с акомодация между участниците в общуването, на тази редакцията е отделено особено място.

На редакцията от 1995 г. (вж. Галоа и кол., 1995) е отделено малко място поради съществуване на ревизиран модел на теорията за акомодацията, като тук се споменават основните аспекти на представяне на акомодацията и на стратегиите за акомодация, които имат отражение върху днешната теория за акомодацията: ролята на възприемането на общуването едновременно като междугрупово и като междуличностно, с отчитане едновременно на индивидуалните и на макроконтекстуалните фактори при анализ на комуникативното взаимодействие.

3.4. Съвременен облик на теорията за акомодацията

В тази част на трета глава от дисертационното изследване е отделено внимание на последната редакция на теорията за акомодацията (вж. Галоа и кол., 2005). Посочени са особеностите на всеки от компонентите, които са включени в днешния модел на теорията за акомодацията и са разгледани в детайли всички 11 основни утвърждения, които днес оформят облика на теорията за акомодацията, от които:

- две утвърждения обхващат особеностите на първоначалната акомодационна ориентация на участниците в общуването;
- пет утвърждения обхващат особеностите на психологическата акомодация, която се актуализира в непосредствената ситуация на комуникативно взаимодействие;
- четири утвърждения се отнасят до атрибуциите, които участниците в общуването извършват, до техните оценки и до формирането на очаквания за бъдещето по отношение на комуникативни ситуации със същите участници или с представители на социални групи, към които всеки от участниците принадлежи.

Разгледани са особеностите на теорията, които засягат фокусирането на всеки от участниците в общуването, прилагането на стратегиите за акомодация и поведението на всеки от тях на равнището на непосредствената ситуация на взаимодействие, като е обърнато внимание и на всички стратегии и форми за акомодация и за неакомодация, които се приемат за такива според теорията за акомодацията.

3.5. Важни особености на акомодацията и на стратегиите за акомодация

В тази част на трета глава се отделя внимание на няколко аспекта на акомодацията в общуването, които в научните ресурси в областта на акомодацията и на стратегиите за акомодация имат своето отражение върху прилагането на стратегиите. Това са особеностите, свързващи стратегиите за акомодация със:

- социално-психологическата дименсия индивидуализъм – колективизъм;
- социално-психологическите теории, които днес обясняват акомодацията в общуването и прилагането на стратегии за акомодация: особеностите на социалната идентичност и атрибуциите, които участниците в общуването извършват;
- функциите на акомодацията, които се отнасят както до двете основни стратегии за апроксимация – стратегиите за конвергенция и за дивергенция, така и до всички стратегии, които по смисъла на днешната теория за акомодация се разглеждат като такива;
- особеностите на езиковата, психологическата и субективната акомодация, които детерминират сложния и динамичен характер на стратегиите за акомодация;
- рецепцията на акомодацията, която е функция от прилагането на конкретни стратегии за акомодация, но и от всички останали компоненти на теорията за акомодацията, свързана с параметрите на социално-историческия контекст на комуникативното взаимодействие, ситуационните норми на общуването, членството на участниците в различни социални групи и извършваните от участниците в общуването каузални атрибуции.

3.6. Обобщение

В тази част на трета глава са обобщени особеностите на теорията за акомодацията и на стратегиите за акомодация, които следва да бъдат взети предвид при емпиричното изследване на стратегиите за акомодация, детерминирани от силния социално-психологически характер на теорията, от разглеждането на общуването като обусловено от социално-историческия контекст на взаимодействието и ситуационните

норми, както и от атрибуциите, социалната идентичност на всеки от участниците и субективните аспекти на възприемането на събеседниците.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. ОСНОВНИ СТРАТЕГИИ ЗА АКОМОДАЦИЯ – СЪЩНОСТ И ОСОБЕНОСТИ

Глава четвърта представя обобщен поглед към стратегиите за акомодация с оглед на техните съзнателни и несъзнателни компоненти. Предвид сложната история на теорията за акомодацията в тази глава на дисертационното изследване са систематизирани основните особености на всички основни стратегии за акомодация. Подходът, насочен към анализ на особеностите на всяка от стратегиите, е съобразен с необходимостта от синтез на динамичните характеристики на стратегиите за речева акомодация според теорията за акомодацията и съвременните приложни изследвания върху акомодацията в комуникацията, според които стратегиите, тактиките и поведението се осъществяват в динамична среда, обуславяща сложния и детерминиран от множество променливи характер на стратегиите за акомодация. В тази глава се разглеждат както апроксималните стратегии за речева акомодация, така и неапроксималните, каквито са стратегиите за улесняването на разбирането, за междуличностен контрол и за управление на дискурса, формулирани след разширяване на обхвата на теорията за акомодацията до всички аспекти на комуникативното поведение (вж. Купланд и кол., 1988).

4.1. Общи особености на стратегиите за акомодация

В тази част на четвърта глава са посочени различни дефиниции и особености на основните стратегии за речева конвергенция, които днес се споменават в изследванията, които могат да бъдат отнесени към теорията за акомодацията и стратегиите за акомодация. Тъй като съвременните изследвания в областта на стратегиите за акомодация разглеждат основно една или няколко от тях, в настоящата част на дисертационния труд е избран подход за представяне на всички основни особености на стратегиите за акомодация, върху чиято динамика и възможност за паралелно функциониране в ситуация на общуване се акцентира допълнително (вж. 4.9.).

4.2. Особености на стратегията за речева конвергенция

В тази част на четвърта глава са посочени различни дефиниции и особености на стратегията за речева конвергенция, свързана с подчертаване на сходствата между комуникативните модели на говорещите и на техните събеседници и с намаляването на социалната дистанция. Разкрита е същността на конвергенцията според нейната посока,

свързана с различията в статуса със събеседника, с нейната степен под влияние на възприетите от говорещия целеви характеристики на съответните параметри на речевото и неречевото поведение на неговия събеседник. Обяснени са особеностите на симетрията в прилагането на стратегията за конвергенция, детерминирана от особеностите на комуникативните характеристики на поведението и на двамата участници в общуването. Стратегията за конвергенция е разгледана по отношение на често несъзнателната потребност на говорещия или дадена група от социално включване или идентификация със събеседника. Увеличаването на поведенческите сходства или редуцирането на различията в комуникативните дименсии на социалното взаимодействие е вероятно да създаде образ на говорещия за слушащия, който да бъде свързан с привлекателност, предсказуемост и възможност за подкрепа, равнище на включване в междуличностния комуникативен процес, разбираемост от страна на реципиента и способност на говорещия да получи неговото съгласие (вж. Джайлс 1994: 12). Подчертани са особеностите на стратегията за конвергенция по отношение на връзката между нейното прилагане, общоприетите социални норми, характеризиращи комуникативната ситуация, приписването на доброжелателни или недоброжелателни намерения на говорещия от страна на реципиентите на съобщенията и субективните аспекти на подходящите според тях форми и степени на конвергенция. Пояснени са особеностите на конвергенцията по отношение на оптималните равнища на нейното прилагане с оглед на това, че конвергенцията на няколко равнища не означава автоматично благоприятна оценка за речевото поведение на отправителите на съобщението.

4.3. Особенности на стратегията за речева дивергенция

В тази част на четвърта глава са посочени различни дефиниции и особености на стратегията за речева дивергенция, свързана с подчертаване на различията между комуникативните модели на говорещите и на техните събеседници и с увеличаването на социалната дистанция. Разкрита е същността на дивергенцията според нейната посока, свързана с различията в статуса със събеседника, и с нейната степен под влияние на възприетите от говорещия целеви характеристики на съответните параметри на речевото и неречевото поведение на неговия събеседник. Подчертани са особеностите на стратегията за дивергенция на индивидуално и на групово равнище: на индивидуално равнище чрез стратегията за дивергенция може да се акцентира върху разликите между говорещия и събеседниците, както и да се изразява негативно отношение към събеседника. На групово равнище дивергенцията може да подчертава

ценна за говорещия групов идентичност по смисъла на теорията за социалната идентичност (вж. Ташфел, 1974). Разбирането на участниците в общуването за неговия междуличностен или междугрупов характер детерминира и значението, което прилагането на стратегията за дивергенция може да има за говорещите и за техните събеседници. От друга страна, стратегията за дивергенция води до изтъкване на вербалните и невербалните различия между участниците в процеса на общуване. Умишлената употреба на един езиков код в ситуация, когато се предполага употребата на друг, е пример за прилагане на стратегията за речева дивергенция.

Разкрити са особеностите на стратегията за дивергенция по отношение на постигане на комуникативна ефективност на взаимодействието в случаи, когато резултатът от нейното прилагане е напр. забавянето на темпото на речта на събеседника. Посочени са особеностите на дивергенцията с оглед на рецепцията на съдържанието на съобщенията: както речеви съобщения с негативно значение, така и неутрални по съдържанието си съобщения могат да се оценяват негативно и да доведат до дивергенция в речеви код както на структурно равнище, така и на равнището на съдържанието на съобщението, когато съдържанието на речевите съобщения, които другият участник в общуването отправя, е възприето като заплашващо груповата идентичност на реципиентите. Обърнато е внимание и на съществуването на йерархия на различните стратегии, които са на разположение на говорещите за изразяване на дивергенция в диапазона от символична дисоциация през промяна в определени характеристики на комуникативното поведение до прекратяване на разговора. Разгледано е и реализирането на стратегията за дивергенция чрез повишена употреба на речеви маркери, свързани с принадлежност към различни социални групи. Подчертаването на социалната дистанция между комуникантите е прието като основна особености на стратегията за дивергенция.

4.4. Особенности на стратегията за поддържане на речта

В тази част на четвърта глава е отделено внимание на стратегията за поддържане на речта, която според теорията за акомодацията представлява специфична форма на приспособяване към събеседника посредством придържане към обичайния за участниците в общуването комуникативен стил. Тъй като теорията за акомодацията разглежда всички възможни начини на приспособяване към останалите участници в общуването, тази стратегия се схваща като психологически еквивалент на дивергенцията. В контекста на теорията за акомодацията, според която участниците се приспособяват един към друг в акта на комуникация, прилагането на стратегията за

поддържане се разглежда като близка до дивергенцията не само в основните редакции на теорията, в които дефинициите, свързани със стратегията за поддържане и за дивергенция попадат в една група от пропозиции, но и с оглед на подчертаването на принадлежността на говорещите към различни високо ценени от тях социални групи или с негативно възприети особености в комуникативното поведение на събеседника. В по-малка степен от стратегията за дивергенция стратегията за поддържане може да бъде и на индивидуално, и на групово равнище. Като психологически еквивалент на дивергенцията стратегията за поддържане е разграничаване от събеседника, което на равнището на наблюдаемото поведение не достига степените и формите на изразяване на стратегията за дивергенция. От една страна, в контекста на всички стратегии за акомодация това е своеобразна стратегия за акомодация, свързана с подчертаване на особеностите на идиолекта и на индивидуално присъщия комуникативен стил. От друга, това е своеобразна липса на приспособяване на говорещия към събеседника в комуникативната ситуация, която има своите последствия по отношение на прилагането на различни стратегии за акомодация от страна на реципиентите на речевите съобщения в конкретната ситуация на комуникативно взаимодействие.

4.5. Особенности на стратегията за допълване на речта

В тази част на четвърта глава е обърнато внимание на стратегията за допълване на речта, която е сходна със стратегията за речева дивергенция, но притежава свои особености: свързана е с произтичащи от социалните роли на участниците в общуването специфични речеви модели, в по-голяма степен е детерминирана от социалните норми и подчертаването на различията кореспондира с оптималната за участниците социалингвистична дистанция и с психологически приемлив за тях характер на приспособяването. В историята на изследванията върху стратегиите за акомодация този тип стратегия се разглежда чрез сравнения със стратегията дивергенцията и стратегията за поддържане, като нейната близост по отношение на стратегията за дивергенция детерминира и редките изследвания върху прилагането на стратегията за допълване на речта. Днес тя се включва в стратегиите, които сумарно се разглеждат като стратегия за апроксимация, наред с конвергенцията, дивергенцията и поддържането, а върху възможностите за приложни изследвания по отношение на нейното прилагане с ясно дефинирани особености на обективно наблюдаемите равнища на комуникативно поведение оказват силно влияние динамиката на дефинициите на различните стратегии за акомодация в различните редакции и изследвания в областта на акомодацията, както и необходимостта от съчетаване на

методи, които да обхващат параметрите на социалните роли на участниците в общуването, детерминацията на използваните конкретни речеви модели от социалните норми, психологически приемливия за участниците характер на прилагането на стратегията и тяхното разбиране за оптимална социолингвистична дистанция.

4.6. Особенности на стратегията за улесняване на разбирането

В тази част на четвърта глава са посочени основните особености на една от неапроксималните стратегии за акомодация, каквато е стратегията за улесняване на разбирането, свързана с фокусирането на отправителя на съобщението върху интерпретативната компетентност на неговите събеседници. Тъй като тази стратегия не е свързана с фокусиране върху продуктивното представяне на събеседника - актуално, възприето или стереотипизирано, а с възможностите на реципиентите да възприемат съдържанието на съобщенията, този тип стратегия може да се изразява чрез множество променливи, чрез които структурните и съдържателните аспекти на съобщението могат да бъдат редуцирани. От една страна, прилагането на стратегията за улесняване на разбирането е характерна за всички комуникативни ситуации, в които са налице различия в комуникативната компетентност на участниците в общуването. От друга, нейното прилагане е свързано с езиковите стереотипи, тъй като стереотипите на отправителите на съобщенията по отношение на възможностите на реципиентите да възприемат съдържанието на тези съобщения детерминират фокусирането върху интерпретативната компетентност на реципиентите. Настройването към компетенциите, свързани с разбирането от страна на реципиентите, е от съществено значение, когато съществуват ментални или физически увреждания, които възпрепятстват възприемането на съобщението. Това е една от стратегиите, които се въвеждат в теорията за акомодацията въз основа на изследванията на комуникацията между представители на различни поколения с акцент върху особеностите на комуникацията с възрастни реципиенти (вж. Купланд и кол., 1988), като може да се прилага широко и при общуването на родители и деца, на възрастни и деца и др. Успешното прилагане на този тип стратегия постига едновременно няколко цели: спомага реципиентите на съобщението да възприемат подкрепата, изразена от страна на отправителя, улеснява разбирането на съобщението и подкрепя поддържането на положителната социална идентичност на реципиента по смисъла на заложеното в теорията за акомодацията схващане за ролята на социалната идентичност в процеса на комуникация (вж. *Трета глава*). Ако по-рано разбирането за характера на тази стратегия се свежда до настройването към интерпретативните компетенции на

реципиенти от различни поколения, както и с реципиенти, при което са налице затруднения при декодирането на съдържанието на съобщенията, детерминирани от различни обективни и субективни фактори, днес се акцентира върху това, че прилагането на стратегията за улесняване на разбирането е свързана с постигането на комуникативна ефективност и в други комуникативни ситуации с друг тип участници, поради което днес тя се изследва и при комуникация между студенти и преподаватели, между служители и ръководители в организационна среда и т.н. (вж. напр. Джоунс и кол., 1999).

4.7. Особенности на стратегията за междуличностен контрол

В тази част на четвърта глава са посочени основните особености на втората от неапроксималните стратегии за акомодация, каквато е стратегията за междуличностен контрол, свързана с фокусиране върху социалните роли на участниците в общуването и имплицитно и експлицитно определяне на посоката и характера на комуникативното взаимодействие. Тъй като стратегията за междуличностен контрол по същността си е неапроксимална, тя се дефинира чрез акцентирание не върху регулирането на социалната дистанция и фокуса върху продуктивното представяне на другия участник в общуването, а чрез фокусиране върху характера на взаимодействието. Този тип стратегия е свързана с контрола върху ролевите отношения между партньорите в комуникативното взаимодействие. Степента на този контрол се изразява в това доколко единият участник ограничава свободата на другия по отношение на смяната на ролите във взаимодействието. Реализирането на тази стратегия може да има както позитивна, така и негативна дименсия. В междугрупов тип комуникативно взаимодействие позитивната дименсия се изразява във възприемането на социална роля, която подчертава значимостта на социалната роля на другите участници в общуването, а в рамките на социалната група – чрез поддържането на социалната роля на говорещите на равнището на вербалните и невербалните модели и на тяхната групова идентичност. Негативната дименсия на стратегията за междуличностен контрол се реализира посредством ситуиране чрез комуникативните модели в несвойствена за участника в общуването социална роля.

4.8. Особенности на стратегията за управление на дискурса

В тази част на четвърта глава е обърнато внимание на третата от неапроксималните стратегии за акомодация, каквато е стратегията за управлението на дискурса, свързана с фокусиране върху комуникативните потребности на реципиентите и приспособяването към тях. При дефинирането на тази стратегия за акомодация се

приема, че "компонентът, свързан с управлението на дискурса, е не само най-широкият като обхват компонент, но и най-централната социолингвистична категория, чрез която междуличностната акомодация се реализира" (вж. Купланд и кол., 1988: 27). Стратегията за управление на дискурса увеличава приноса на всеки от партньорите в комуникативното взаимодействие по отношение на координацията, свързана с взимането на решения за развитието на разговора и за неговата динамика. Прилагането на стратегията за управлението на дискурса може да се изразява чрез избор на темата на разговора, чрез управление на междуличностните позиции и на образа на всеки от участниците чрез различни процедури, използвани за структуриране на разговора. С оглед на това множество променливи, които засягат целта и темата на комуникацията, средствата, чрез които се осъществява тя, и общата насока на акта на комуникация, която зависи от отношенията между участниците в комуникативното взаимодействие, могат да се разглеждат като реализации на стратегията за управление на дискурса като стратегия за акомодация.

4.9. Динамика на стратегиите за акомодация

Предвид съвременните разбираня за същността на акомодацията като сложен и динамичен процес в тази част на четвърта глава е обърнато особено внимание на особеностите на стратегиите за акомодация, тактиките и поведенческите аспекти на акомодацията, които следва да бъдат взети под внимание при емпирични изследвания върху стратегиите за акомодацията и техните реализации в рамките на конкретно комуникативно взаимодействие с конкретни участници. За тази цел са представени основните изводи, свързани с динамиката на стратегиите за акомодация, които се съдържат в последната редакция на теорията за акомодацията (вж. Галоа и кол., 2005) и в съвременното най-цялостно сумарно изследване на стратегиите за акомодация (вж. Джоунс и кол., 1999). Основните изводи, които следва да бъдат взети под внимание при емпиричните изследвания на стратегиите за акомодация, са следните:

- Всяко изследване на конвергентната и дивергентната стратегия следва да бъде извършвано при отчитане на това, че конвергенцията и дивергенцията всъщност не са взаимноизключващи се – възможно е конвергенцията в някои от изследваните променливи да е налице паралелно с дивергенция в други (вж. Байлърс, Краус 1988; Джайлс и кол., 1991б: 11; Джоунс и кол., 1999: 125).
- Погледнато в цялост, множество социолингвистични стратегии могат да бъдат включени в рамките на конкретното взаимодействие, напр. от страна на говорещия може да е налице не само конвергенция към речевия стил на партньора, но и

въвеждане на тема или споделен интерес с цел да се покаже подобие или да се надхвърлят различията.

- Стратегиите за управление на дискурса и за улесняването на разбирането могат да се реализират съвместно, напр. единият от събеседниците може да използва въпроси както с цел увеличаване на разбирането, така и с цел подпомагане на следващия ход на събеседника в комуникативния акт.
- Както апроксималните, така и неапроксималните стратегии (съответно тези, които по смисъла на сегашния модел са акомодационни), самостоятелно или в комбинация, се използват за управление на психологическата и социолингвистичната дистанция между участниците в комуникативното взаимодействие посредством увеличаване степента на сходства между тях или чрез подчертаване на междугруповите или междуличностните различия.
- В ранните години от развитието на теорията за акомодацията Х. Джайлс определя конвергентната стратегия чрез мобилността на акцента като „конвергентно поведение“ (вж. Джалс 1973; цит. по: Джайлс и кол., 1973: 179), а авторите на по-късни изследвания се придържат към становището, че стратегиите са еквивалентни на поведението (вж. Купланд и кол., 1988). Въз основа на натрупаните изследвания днес се признава липсата на задължителна релация между стратегиите и поведението (вж. Галоа и кол., 2005: 141; Джоунс и кол., 1999: 126).
- Поведението и тактиките по смисъла на теорията за акомодацията се осъществяват в динамична среда, върху която оказват влияние както поведението на другите, така и променящите се мотиви и идентичности – всички те водят до възприемане и атрибуции, до оценки и намерения за бъдещето (вж. Галоа и кол., 2005а: 135 – 136).
- Стратегиите са отчасти мотивационни, следователно по-малко динамични в едно взаимодействие от поведението (вж. Джоунс и кол., 1999: 124), но могат да се променят под влияние на тактиките и поведението (вж. Галоа и кол., 2005а: 140).
- Въпреки че стратегиите ръководят поведението, не съществува задължителна връзка между двете, затова е възможно поведението да бъде свързано с използването на повече от една стратегия (вж. Джоунс и кол., 1999: 124 – 126).

4.10.Обобщение

В тази част на четвърта глава са обобщени основните особености на стратегиите за акомодация и са подчертани основните изводи по отношение на възможностите за приложни изследвания на стратегиите за акомодация при отчитане на сложния и

динамичен характер на стратегиите. Представянето на основните особености на стратегиите за акомодация по отношение на всяка конкретна стратегия и на динамиката на стратегиите в комуникативния процес е детерминирана от еволюцията в разбирането за същността на стратегиите за акомодация. Докато в ранните текстове в областта на теорията за акомодацията поведението се разбира като функция от избора на акомодационна стратегия или стратегии и изследването на обективно наблюдаемите явления позволява да се постави знак за равенство между тях и стратегиите, днес сложният характер на взаимодействието между компонентите на равнището на непосредствената ситуация в акомодационния модел може да се илюстрира с твърдението, че „стратегиите остават в тайна, само формите на поведение са очевидни в ситуацията“, защото „поведението е фокусна точка, чрез която се развива динамиката на комуникативния процес“ (Галоа и кол., 2005: 141).

ПЕТА ГЛАВА. ПОДХОДИ КЪМ СТРАТЕГИИТЕ ЗА РЕЧЕВА АКОМОДАЦИЯ

В пета глава на дисертационния труд се представят основните подходи към изследванията на стратегиите за речева акомодация с оглед на тяхната краткосрочна реализация в ангоезичните научни изследвания. Обърнато е детайлно внимание на съществуващите изследвания в научните ресурси на руски и на български език, които имат отношение по темата за акомодацията в общуването и нейната реализация като краткосрочна и дългосрочна акомодация в езика и речта.

5.1. Подходи в отделните дисциплини

В тази част на пета глава са представени подходите към теорията за акомодацията и стратегиите за акомодация в социалната психология, социалната психология на езика, теорията и приложните изследвания в областта на комуникацията, психолингвистиката и социолингвистиката. Разгледани са основните особености, свързани с представянето на стратегиите за акомодация в областта на приложната социолингвистика (вж. Джайлс и кол., 1991).

5.2. Приложни изследвания

В тази част на пета глава е обърнато внимание на различни приложни изследвания в англоезичните научни ресурси в областта на краткосрочното прилагане на стратегиите за акомодация с оглед на употребата на различни методи за изследване на реализации на стратегиите за акомодация. Обърнато е внимание на различния инструментариум за провеждане на изследванията и върху различни аспекти на акомодацията, на стратегиите за акомодация и на техните реализации. Установено е, че с

оглед на конкретните цели на приложните изследвания върху краткосрочните стратегии за акомодация най-често се създава собствен инструмент за изследване или се използва набор от различни методи, които да отговаря на обекта и на хипотезите на емпиричните изследвания. Констатирана е тенденцията в съвременните приложни изследвания върху краткосрочните стратегии за акомодация да се съвместяват лингвистични и психологически методи за емпирично изследване, детерминирани от особеностите на стратегиите за акомодация според съвременните разбирания за тяхната същност и динамика.

5.3. Подходи към стратегиите за акомодация в рускоезичната научна литература

В тази част на пета глава е отделено внимание на дефинициите на акомодацията, на теорията за речевата акомодация и на стратегиите за речевата акомодация в областта на социолингвистиката в рускоезичните научни ресурси. Посочени са различни подходи към представянето на теорията за акомодацията и на стратегиите за акомодация в областта на лингвистиката и психологията. Установено е, че в областта на лингвистиката се разглеждат основно две стратегии за речева акомодация – стратегията за речева конвергенция и стратегията за речева дивергенция (вж. Михалченко, 2006; Жеребило, 2011), докато в съвременните рускоезични изследвания в областта на психологията се отделя внимание на съвременното схващане за броя, същността и особеностите на стратегиите за акомодация както по отношение на апроксималните, така и на неапроксималните стратегии за акомодация и свързаните с това проблеми при емпиричните изследвания (вж. Лахвич, 2006).

5.4. Акомодация в научната литература на български език

В тази част на пета глава са посочени основните научни ресурси на български език, в които са представени теорията за акомодацията и стратегиите за акомодация. Посочени са основните особености на теорията за акомодация и на стратегиите за акомодация в областта на българската социолингвистика (вж. Пачев, 1993), като е представена и преводна речникова статия в представителен справочен научен ресурс в областта на психологията и поведенческите науки, свързан с теорията за акомодацията и стратегиите за акомодация в контекста на междугруповите параметри на езика (вж. Джайлс, Рийд, 2008), съпоставена с оригиналния текст (вж. Джайлс, Рийд, 2004).

В областта на българската лингвистика са разгледани различни проблемни полета, които имат отношение към езиковата и речевата акомодация, напр. особеностите на нивелацията на речевото поведение (вж. Виденов, 1999), на речевата

нивелация (вж Алексова, 1994) и речевата акомодация в семейния микросоциум (вж. Алексова, 2000) и на акомодацията към речевите норми на различни речеви общности, както и особеностите на изследванията върху езиковите атитюди (вж. напр. Алексова, 2002) и съвременните изследвания, които разглеждат езиковия опит като част от социолингвистичния опит (вж. Алексова, 2011). Разгледани са и различни изследвания, които могат да бъдат отнесени към тематиката за речевата и езиковата акомодация за носители на съвременния български език в областта на лингвистиката.

5.5. Обобщение

В тази част на шеста глава са обобщени особеностите на англоезичните научни ресурси в областта на краткосрочните реализации на стратегиите за речева акомодация. Установено е, че популярността на социалната психология на езика и на теорията за акомодацията в редица области в англоезичната научна литература определя и изключителното разнообразие от научни изследвания, които могат да бъдат свързани с темата за акомодацията в езика и речта и със стратегиите за акомодацията, разбирани като форма на краткосрочно или дългосрочно приспособяване към реципиентите на речевите съобщения. В тази част на дисертационния труд са обобщени и изводите, свързани с прегледа на научната литература в рускоезичните научни ресурси по отношение на акомодацията и на стратегията за акомодация, както и особеностите на научните ресурси на български език, които имат отношение по темата за теорията за акомодацията, стратегиите за акомодация и техните реализации в краткосрочен и дългосрочен аспект.

ШЕСТА ГЛАВА. ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ

6.1. Избор на методи на изследване

Въз основа на направения теоретико-съпоставителен анализ на особеностите на стратегиите за акомодация и предвид особеностите на езиковите атитюди и изследването на атитюдите в социалната психология е потърсен подход към изследването на стратегиите за речева акомодация при отчитане на поведенческите аспекти на атитюдите към техните реализации. Избраният подход е детерминиран от необходимостта за изследване на различни реализации както на апроксималните, така и на неапроксималните стратегии за акомодация при отчитане на особеностите, които тези реализации имат по отношение на различни събеседници.

6.2. Дизайн на въпросника

В тази част на шеста глава е описан въпросникът, съставен за целите на емпиричното изследване. В него въпросите, които засягат реализациите на дадена

стратегия за речева акомодация посредством една променлива, са представени в 16 разновидности в зависимост от факторите, включени в изследването като детерминанти на тези реализации: субективно възприет характер на общуването, пол на събеседника, статус на събеседника и характер на отношенията между събеседниците, обусловен от две основни сфери на социална реализация - образование и трудова реализация. Скалата за оценка на отговорите по 7-степенна скала от Ликъртов тип е със следните възможности за посочване на оценка: 1 – *Категорично не*; 2 – *В голяма степен не*; 3 – *По-скоро не*; 4 – *Колкото да, толкова не*; 5 – *По-скоро да*; 6 – *В голяма степен да*; 7 – *Категорично да*. Основните въпроси в същинската анкетна карта са 83, всеки от които има по 8 подвъпроса. Така получените въпроси, които засягат едно и също явление, са общо 16, всеки от които получава оценка от 1 (*категорично не*) до 7 (*категорично да*); от своя страна търсената информация за респондентите (т.е. метаданните) е разпределена в 12 въпроса. По този начин обемът на въпросника възлиза на: скалиране на комуникативните фактори в 1 въпрос с 27 възможни отговора; 4 въпроса без подотговори за особеностите на мъжката и женската реч и за нагласите към акомодация; общо 78 въпроса с по 8 подотговора (този тип въпроси съдържат 39 изследвани аспекта на акомодацията, групирани по два въпроса според приемането на общуването като делово или като неформално), и 12 въпроса за метаданни. Така създаденият инструмент за изследване на влиянието на няколко фактора е насочен към изследване на реализациите на четири основни акомодационни стратегии (апроксимация, междуличностен контрол, управление на дискурса и улесняване на разбирането). Работният вариант на въпросника е с обем от 13 страници.

6.3. Провеждане на изследването

В тази част на шеста глава са представени данните за мястото на провеждане на изследването, за преподавателите в три български университета, които са съдействали за неговото провеждане, за участвалите в изследването студенти в различни специалности и за процедурата на провеждане на изследването.

Емпиричното изследване е проведено в три български университета на територията на България – Икономически университет – Варна, Пловдивски университет „Пайсий Хилендарски“ и Югозападен университет „Неофит Рилски“ общо със сто и двадесет студенти в различни специалности.

На всеки от респондентите е раздаден за попълване по един брой от същия въпросник, чийто общ обем възлиза на 3 листа, отпечатани от двете страни, като две страници от оригиналния файл съставляват една страница във въпросника, представен

за попълване. Шрифтът е Times New Roman, размерът на шрифта е 9, и всички въпроси са в табличен вид с колони в дясната страна с цифри, всяка от които е посочено на какъв отговор съответства. Поради това големият брой въпроси не затруднява неговото попълване. Благодарение на съдействието, което ни беше оказано от страна на преподаватели от трите университета, времето за представяне и провеждане на изследването с анкетирания студенти, беше в рамките на един академичен час. Времето за попълването на анкетата от страна на студентите отне между 10 и 40 минути.

6.4. Обработка на резултатите от изследването

Данните от емпиричното изследване са обработени чрез програмния пакет SPSS 16.0. При статистическата обработка на получените резултати са изчислени скалите за вътрешна съгласуваност, систематизирани са отделните реализации на стратегиите за акомодация и в частта, посветена на резултатите от изследването (вж. 6.5.), са представени резултатите на онази част от въпросите по отделните скали, които представят динамиката на реализациите на стратегиите за речева акомодация.

При обработката на получените резултати е приложен **йерархичният клъстерен анализ** за анализ на отговорите, които се отнасят до оценката на различни фактори, които влияят върху анкетирания лица в ежедневните за тях ситуации на общуване.

При анализа на въпросите, които засягат реализациите на стратегиите за речева акомодация, е приложен методът на **дескриптивен анализ**, демонстриращ средните стойности на изследваните променливи. Прилагането на този метод позволява да се разкрие динамиката на различните реализации на стратегиите за речева акомодация във връзка със заложените във формулировката на въпросите фактори.

В тази част на шеста глава са представени и подробните данни за изследваните лица въз основа на статистическата обработка на данните от проведеното изследване.

6.5. Резултати от емпиричното изследване

В тази част на шеста глава се представят резултатите от направените анализи въз основа на въведените резултати в попълнените анкетни карти.

Установено е, че от 27 фактора, представени за оценка по седемстепенна скала по отношение на влиянието, което оказват върху анкетирания студенти в ежедневните за тях ситуации на общуване, 11 фактора получават средни стойности над средните: *отношения между говорещите* ($M = 4,97$; $SD=1,660$); *тема, за която се говори* ($M = 4,93$; $SD = 1,505$); *цел на общуването* ($M = 4,67$; $SD = 1,676$); *интереси на*

събеседниците ($M = 4,67$; $SD = 1,726$); общи хобита ($M = 4,52$; $SD = 1,550$); възраст ($M = 4,43$; $SD = 1,653$); общ минал опит ($M = 4,37$; $SD = 1,456$); наличие на случайни странични слушатели ($M = 4,27$; $SD = 1,602$); възможност за бъдещи ситуации на общуване между събеседниците ($M = 4,15$; $SD = 1,591$); обща принадлежност към определена група ($M = 4,15$; $SD = 1,482$); образование ($M = 4,08$; $SD = 1,711$). Обърнато е внимание на онези от тях, които формират т. нар. социално-исторически контекст на комуникативното взаимодействие според теорията за акомодацията и детерминират прилагането на стратегиите за акомодация. Йерархичният клъстерен анализ на въпросите за оценка на влиянието, което всеки от посочените 27 фактора оказва върху изследваните лица в ежедневните ситуации на общуване с техните събеседници, показва наличието на две големи групи фактори. Първата от тях е с две основни разклонения, обединени, съответно, от фактора „пол“, а втората - от „интереси“.

Установено е, че по отношение на специфичните за всеки пол начини на общуване с представители на другия пол за анкетираните лица това се наблюдава повече при жените ($M = 6,03$; $SD = 1,226$), отколкото при мъжете ($M = 5,99$; $SD = 1,306$), а намирането на общ език със събеседника е свързано в по-голяма степен със ситуации на общуване в делова обстановка ($M = 5,29$; $SD = 1,226$), отколкото в не принудиена, неформална обстановка ($M = 5,07$; $SD = 1,413$).

По отношение на реализациите на стратегиите за речева акомодация в тази част на шеста глава са представени обстойно данните от дескриптивния анализ въз основа на заложените във въпросите за всяка от реализациите на стратегиите за акомодация фактори, свързани със субективното възприемане на ситуацията на общуване, с пола на събеседника и с неговия статус, като са разгледани особеностите на следните реализации на стратегиите за речева акомодация:

– стратегия за речева конвергенция посредством думи, които се разпознават като остарали, диалектни, жаргонни, термини и чужди думи, под влияние на такива употреби от страна на различен събеседник;

– стратегия за речева конвергенция посредством употреба на не книжовни варианти на езикови променливи (депалатализация на консонант пред окончанието за 1 л. ед.ч. и 3 л., мн. ч., сег. вр. при глаголи от I и II спрежение (*вървѢ, спѢ*), и консонант пред членната морфема при съществителни нарицателни имена за лица деятели с наставка –АР и –ТЕЛ от м.р., ед.ч. (*учителѢ, преподавателѢ*); употреба на повелителни глаголни форми с ответ на ударението (нАправи, дОнеси); повсеместен Е-рефлекс на старата ятова гласна (*бЕл, хлЕб*); глаголно окончание –МЕ за 1 л., мн.ч., сег.

време, I и II спрежение (пишемЕ, четемЕ); редукция на неударено Е в И), под влияние на такива употреби от страна на различен събеседник;

– стратегия за речева конвергенция под влияние на речевите модели на различен събеседник посредством субективно възприетата дължина на изреченията, дължината на паузите в речта, субективно възприетата сила на гласа, темпото на речта и субективно възприетите характеристики на произносителния стил;

– стратегия за речева конвергенция посредством формите за обръщение ТИ – ТИ и ВИЕ – ВИЕ под влияние на такива употреби от страна на различен събеседник;

– стратегия за речева дивергенция посредством формите за обръщение ТИ – ВИЕ и ВИЕ – ТИ;

– стратегия за междуличностен контрол посредством прекъсвания на събеседника, поправка на събеседника в разговора и предоставяне на събеседника на контрола върху разговора;

– стратегия за улесняване на разбирането чрез забавяне темпото на речта и субективно възприетите характеристики на произносителния стил с цел улесняване на разбирането на съобщението от страна на събеседника;

– стратегия за управление на дискурса посредством смяната на темата на разговора и налагането на темата на разговор.

6.6. Стратегия за речева конвергенция: обобщение

В тази част на шеста глава са представени обобщените изводи за реализациите на стратегията за речева конвергенция.

Реализациите на стратегията за речева конвергенция посредством употребата на думи, които студентите приемат като остарели, диалектни и жаргонни, под влияние на такива употреби от страна на събеседника, са най-изразени при неформално общуване и при липса на разлика в статуса между анкетираните лица и техните събеседници.

Върху реализациите на стратегията за речева конвергенция посредством употребата на думи, които студентите приемат като термини и чужди думи, под влияние на такива употреби от страна на събеседника, най-голямо влияние оказват възприемането на общуването като делово и разликата в статуса между комуникантите.

Реализациите на стратегията за речева конвергенция посредством изследваните не книжовни варианти на езикови променливи, които са под влияние на такива употреби от страна на различен събеседник, са най-изразени при неформално общуване и липса на разлика в статуса между анкетираните лица и техните събеседници.

Реализациите на стратегията за речева конвергенция посредством дължината на изреченията и дължината на паузите в речта на събеседника се влияят най-силно от възприемане на общуването като делово и липсата на разлика в статуса между комуникантите.

Върху реализациите на стратегията за речева конвергенция посредством силата на гласа най-силно влияние оказват възприемането на общуването като неформално и липсата на статусна разлика между участниците в общуването.

Реализациите на стратегията за речева конвергенция чрез темпото на речта и произносителния стил са с най-високи стойности при възприемането на общуването като делово и наличие на разлика в статуса между говорещите и техните събеседници.

Употребите на форма за обръщение ТИ в отговор на такава употреба от страна на събеседника като реализация на стратегията за речева конвергенция са детерминирани най-вече от възприемането на общуването на неформално и от липсата на разлика в статуса между участниците в общуването.

Върху употребите на учтивата форма за обръщение ВИЕ в отговор на такава употреба от събеседника като реализация на стратегията за речева конвергенция най-силно влияние оказват разликата в статуса между комуникантите и възприемането на общуването като делово.

6.7. Стратегия за речева дивергенция: обобщение

В тази част на шеста глава са обобщени резултатите по отношение на реализациите на стратегията за речева дивергенция.

Върху реализациите на стратегиите за речева дивергенция чрез употреба на форма за обръщение ТИ в отговор на учтива форма за обръщение от страна на събеседника ВИЕ най-силно влияние оказват липсата на статусна разлика между комуникантите и възприемането на общуването като неформално.

Реализациите на стратегиите за речева дивергенция, свързани с форма за обръщение ВИЕ в отговор на форма за обръщение от страна на събеседника ТИ, са с най-високи стойности при разлика в статуса между събеседниците и при възприемане на общуването като делово.

6.8. Стратегия за междуличностен контрол: обобщение

В тази част на шеста глава са обобщени резултатите относно реализациите на стратегията за междуличностен контрол.

Прекъсванията и поправянето на събеседника като реализация на стратегията за междуличностен контрол са повлияни най-силно от липсата на разлика в статуса между комуникантите и от възприемането на общуването като неформално.

Предоставянето на събеседника на контрола върху разговора като реализация на стратегията за междуличностен контрол е свързана най-вече с наличие на статусна разлика между анкетираните лица и техните събеседници и с възприемането на общуването като делово.

6.9. Стратегия за улесняване на разбирането: обобщение

В тази част на шеста глава са обобщени резултатите относно реализациите на стратегията за улесняване на разбирането.

Стратегията за улесняване на разбирането чрез забавяне на темпото на речта е свързана с възприемане на общуването като делово, при което липсата на разлика в статуса е допълнителен фактор за прилагане, а при неформално общуване статусните отношения не оказват влияние.

Стратегията за улесняване на разбирането чрез произносителния стил е свързана с разлика в статуса с този на събеседника и с възприемане на общуването като делово.

6.10. Стратегия за управление на дискурса: обобщение

В тази част на шеста глава са обобщени резултатите относно реализациите на стратегията за управление на дискурса. Установено е, че стратегията за управление на дискурса както чрез смяната на темата на разговора, така и чрез налагането на темата на разговора, е свързана най-вече с липсата на разлика в статуса между говорещите и техните събеседници, и на второ място, с възприемането на общуването като неформално.

6.11. Обобщение

В тази част на шеста глава са обобщени изводите въз основа на заложените критерии за реализациите на стратегиите за речева акомодация по седемстепенна скала при средни стойности на въпросите над средните за всички реализации на стратегиите за речева акомодация.

При реализациите на стратегиите за речева конвергенция това засяга: 2 от случаите с употреба на думи, които субективно се възприемат като термини (при делово общуване при събеседници от същия и от другия пол); 12 от 16 възможни случая посредством синхронизиране със субективно възприетите характеристики на произносителния стил на събеседника (тук не се включват само вариантите на неформално общуване с колега и състудент и от двата пола); 8 от употребите на лична

местоименна форма ТИ като форма за обръщение в отговор на такива употреби от страна на събеседника (тук влизат всички случаи на общуване със събеседник с равен статус, които засягат както формално, така и делово общуване); всички възможни 16 варианта на употреба на лична местоименна форма ВИЕ към събеседника при такава употреба от негова страна.

При реализациите на стратегиите за речева дивергенция е налице надхвърляне на средната степен по седемстепенна скала за оценка (с оглед на средните стойности на всички въпроси от тази група и на отделните въпроси в групата) при 8 от употребите на лична местоименна форма ВИЕ като форма за обръщение в отговор на употреби от страна на събеседника на личната местоименна форма ТИ (тук влизат всички случаи на общуване, което се възприема като делово, а събеседникът е с по-висок статус).

При реализациите на стратегията за междуличностен контрол е налице надхвърляне на средната степен по седемстепенна скала за оценка при: 6 от вариантите, които включват поправяне на събеседника (тук се отнасят случаите на неформално общуване с колега и състудент и от двата пола и два случая на делово общуване, в които събеседникът е състудент от другия пол и колега от същия пол) и при 12 от вариантите, които включват предоставяне на контрола върху разговора на събеседника (тук не се включват само всички варианти на неформален разговор със състудент и колега и от двата пола).

При реализациите на стратегията за улесняване на разбирането е налице изпълнение на критерия за оценка на прилагането на стратегията както при всички варианти, които се отнасят до забавяне темпото на речта, както и при всички варианти, които засягат по-отчетливото и ясно произнасяне на думите с цел улесняване на разбирането от страна на събеседника.

При реализациите на стратегията за управление на дискурса е налице изпълнение на заложения в емпиричното изследване критерий при 4 от вариантите, които включват смяната на темата на разговора (тук се отнасят случаите на неформално общуване с колега и състудент и от двата пола) и при 4 от вариантите, които включват налагането на темата на разговора (при неформално общуване с колега и състудент и от двата пола).

Въз основа на дескриптивния анализ се установява, че за анкетираните студенти реализациите на стратегиите за речева акомодация, получили средни стойности на оценките над средната, са детерминирани от различни фактори.

Стратегията за **конвергенция** на лексикално равнище се реализира под влияние на по-високия статус на събеседника при употребата на думи, които се възприемат като термини. Стратегията за **конвергенция** чрез субективно възприетите характеристики на произносителния стил на събеседника обхваща вариантите на делово общуване при равен статус с този на събеседника и при събеседник с по-висок статус, както и неформалното общуване със събеседник с по-висок статус. Стратегията за **конвергенция** чрез употребите на лична местоименна форма ТИ като форма за обръщение в отговор на такива употреби от страна на събеседника е свързана с липсата на разлика в статуса между събеседниците. Стратегията за **конвергенция** чрез употребата на лична местоименна форма ВИЕ като форма за обръщение към събеседника при употреба от негова страна на същите форми във всички възможни варианти на въпросите и разнообразните варианти, скалирани по големина на оценката, може да бъде обяснена чрез параметрите на онзи фактор, който в скалата за оценка на различни комуникативни фактори (въпрос 1 в анкетната карта) има първостепенно значение според анкетираните студенти – отношението между тях и събеседниците.

Стратегията за **дивергенция** при половината от употребите на лична местоименна форма Вие като форма за обръщение в отговор на употреби от страна на събеседника на личната местоименна форма ТИ е под влияние на по-високия статус на събеседника.

Стратегията за **междупличностен контрол** чрез поправяне на събеседника се прилага при равенство в статуса между анкетираните студенти и техните събеседници. Стратегията за **междупличностен контрол** чрез предоставяне на контрола върху разговора се прилага във всички случаи на общуване със събеседник, който е с по-висок статус, и при делово общуване със събеседник, равен по статус на анкетираните лица.

Стратегията за **улесняване на разбирането** чрез забавяне темпото на речта се прилага при всички възможни варианти на общуване в рамките на близки средни стойности. Стратегията за **улесняване на разбирането** чрез по-отчетливо и ясно произнасяне с цел улесняване на разбирането от страна на събеседника се прилага при всички възможни варианти на общуване със значително по-голяма амплитуда на средните стойности, като високите стойности на получените отговори са обусловени от възприемане на общуването като делово и от наличието на разлики в статуса с този на събеседника.

Стратегията за **управление на дискурса** чрез смяната на темата а разговора се прилага при неформално общуване със събеседник и от двата пола, който е равен по статус на анкетиранията лица. Стратегията за **управление на дискурса** чрез налагането на темата на разговора се прилага също при неформално общуване със събеседник и от двата пола, който е равен по статус на анкетиранията лица.

За всички останали случаи, при които разглежданите варианти на реализация на стратегиите за речева акомодация имат средни стойности на оценките, които не надхвърлят средната оценка по скала от 1 до 7, са налице множество вариации под влияние на факторите, свързани със субективното възприемане на характера на общуването, със статуса на събеседника и с неговия пол.

Кратки изводи

В дисертационния труд са разкрити особеностите на речевата акомодация като процес, при който участниците в процеса на общуване се приспособяват един към друг поради определени мотиви, които имат социално-когнитивен характер. Теорията за акомодацията, създадена в полето на социалната психология на езика, разглежда в детайли тези мотиви, като търси причините, предсказва последствията и изгражда цялостно обяснение на поведението на човека в реална ситуация на общуване. Стратегиите, които според теорията за акомодацията участниците в общуването използват, за да реализират начините на това приспособяване, имат както съзнателен, така и несъзнателен компонент, което детерминира трудностите, свързани с тяхното изследване в реална ситуация на общуване. С оглед на това в дисертационния труд се поставя въпроса за изследването на стратегиите за акомодацията по начин, който да отговаря на разбиранията за техните особености и динамичен характер в теорията за акомодацията, създадена и усъвършенствана в тясна връзка с приложените изследвания, които засягат приспособяването на участниците в комуникацията един към друг.

При всяко емпирично изследване на краткосрочните реализации на стратегиите за акомодацията следва да бъде отчитана тяхната сложна и динамична същност, която е под влияние от множество фактори, свързани с комуникативното взаимодействие: особеностите на социално-историческия контекст, междуличностната и междугруповата история на отношенията между участниците в общуването, съществуването на първоначална акомодационна ориентация, паралелното функциониране на езикова, психологическа и субективна акомодация, атрибуциите, които участниците във взаимодействието правят по отношение на комуникативното представяне на себе си и на останалите участници, намеренията за участие в бъдещи

ситуации на общуване със същите събеседници или с други представители на различни социални групи, към които говорещите причисляват тези събеседници, и оценките, които всички участници в комуникативното взаимодействие поставят на всяка фаза на взаимодействието и след неговото протичане. С оглед на всички тези фактори стратегиите за акомодация притежават характеристики, които затрудняват възможностите за тяхното отделяне и изследване по отношение на конкретни реализации. В настоящото емпирично изследване, проведено сред студенти в различни специалности, са взети предвид посочените особености на стратегиите за речева акомодация.

Както показват извършените анализи, стратегиите за речева акомодация притежават особености, които могат да бъдат разкрити при емпирично изследване, насочено към проучване на атитюдите към реализиране на стратегиите за речева акомодация по отношение на различни променливи и с различна сила. Насочено към експликация на онези характеристики на ситуацията на общуване и на събеседника, които оказват влияние върху атитюдите към различни реализации на стратегиите за акомодация, емпиричното изследване показва резултати в няколко насоки. От една страна, при всяка от реализациите е налице динамика между отделни фактори, заложи в въпросите, което би оказало влияние върху прилагането на стратегиите за акомодация при комуникативно взаимодействие с конкретни участници. От друга страна, едновременното изследване на различни реализации на няколко стратегии за акомодация позволява да се открият зависимости както между факторите, заложи в въпросите, така и по отношение на йерархията на реализациите на стратегиите за речева акомодация. В допълнение на това, предварителното залагане на критерий за оценка на реализацията на дадена стратегия позволява да се открият зависимости на реализациите на стратегиите за акомодация по отношение на цялата извадка, като проследяването на комбинацията от фактори, заложи в въпросите, спомага да се открият степените и вариациите на конкретните реализации.

Получените резултати от емпиричното изследване показват, че приспособяването към събеседника чрез измерими с различни променливи реализации на стратегиите за речева акомодация е изключително динамично и сложно по своята същност. Възможността за получаване на отговори на различни въпроси във връзка с една променлива в шестнадесет варианта позволява да се открият случаите, в които се реализират различните степени на прилагане на стратегиите за акомодация. От друга страна, проведеното емпирично изследване помага да се открият онези променливи и

онези стратегии за акомодация, при които е налице изпълнение на предварително заложения при съставянето на въпросника критерий за прилагане на стратегиите за речева акомодация. Различията, в редица случаи значителни, между сумарните средни оценки на всички въпроси от дадена група и средните стойности на всеки въпрос, показват, че при използване на анкети и въпросници с оглед на изследването на стратегиите за акомодация следва да се отчита комплексът от фактори, който обуславя речевото поведение на човека и неговия езиков и социалнолингвистичен опит (вж. Алексова, 2011). Това детерминира и голямата условност, с която биха могли да се правят обобщения по отношение на краткосрочните форми за реализация на стратегиите за акомодация, тъй като, от една страна, стратегиите за речева акомодация винаги се реализират с оглед на конкретни параметри на конкретна комуникативна ситуация, а от друга, те отразяват атиitudите към акомодация по отношение на събеседници от различен тип, атиitudите към особеностите на различни типове общуване и атиitudите към прилагане на стратегии за акомодация, детерминирани от първоначалната акомодационна ориентация на участниците в общуването.

Тъй като към настоящия момент краткосрочните реализации на стратегиите за речева акомодация според съвременните разбирания в теорията за акомодация за тяхната същност и особености не са били обект на изследване в българската научна литература, настоящият дисертационен труд и проведеното емпирично изследване могат да се вземат като отправна точка при бъдещи изследвания в областта на прилагането и реализирането на стратегиите с оглед на конкретни участници в конкретно комуникативно взаимодействие.

БИБЛИОГРАФИЯ НА АВТОРЕФЕРАТА

1. **Алексова 1994:** Алексова, Красимира. Езикови процеси в семейството (Върху материал от столицата). Автореферат на дисертация за присъждане на научната степен „Кандидат на филологическите науки“. - Department of Literature, Area Studies and European Languages, University of Oslo.
[URL: <http://folk.uio.no/kjetilrh/bulg/Aleksova/Avtoref.html>].
2. **Алексова 2000:** Алексова, Красимира. Езикът и семейството. (Към методиката за проучване на речта в микрообщностите). София: Интервю прес, 2000.
3. **Алексова 2001:** Алексова, Красимира. Съвременният българин за своя език. – В: Българският език през XX век. Сборник с доклади от Национална конференция в памет на Ст. Стойков, проведена на 3-4 декември 1999 г., гр. София. Съст. проф. Василка Радева. София: Академично издателство „Проф. М. Дринов“ / Пенсофт, 2001, 367 –376. / Електронно списание *LiterNet*, 24.10.2002.
[URL: <http://litenet.bg/publish7/kaleksova/ezik.htm>].
4. **Алексова 2002:** Алексова, Красимира. Езикови атитюди, нормативни статуси и социолингвистични маркери. – В: Проблеми на социолингвистиката. Билингвизъм и диглосия - съвременни проблеми. Том 7. София: Международно социолингвистическо дружество, 2002, 127 – 135. / Електронно списание *LiterNet*, 24.10.2002.
[URL: <http://litenet.bg/publish7/kaleksova/atitudi.htm>].
5. **Алексова 2011:** Алексова, Красимира. Езиковият опит като част от социалния опит. Подходи и методи на неговото проучване и измерване. – Български език и литература, 2011, № 1 / Български език и литература (електронна версия), 2011, № 1 / Електронно списание *LiterNet*, 21.06.2011, № 6 (139).
[URL: <http://litenet.bg/publish7/kaleksova/ezikoviiat-opit.htm>].
6. **Бол и кол. 1984:** Ball, Peter, Giles, Howard, Byrne, Jane, Berechree, Philip. Situational Constraints on the Evaluative Significance of Speech Accommodation: Some Australian Data. – International Journal of the Sociology of Language, 1984, 46, 115 – 129.
7. **Брейджък, Джайлс 2005:** Bradac, James, Giles, Howard. Language and Social Psychology: Conceptual Niceties, Complexities, Curiosities, Monstrosities, and How it All Works. – In: Kristine Fitch, Robert Sanders (Eds.). Handbook of Language and Social Interaction. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum, 2005, 201 – 230.
8. **Брейджък, Рийд 2006:** Bradac, James, Reid, Scott. Social Psychology and Language. – In: Keith Brown, Anne Anderson, Laurie Bauer, Margie Berns, Graeme Hirst, Jim Miller (Eds.). Encyclopedia of Language and Linguistics. Second edition. Volume 11. Oxford: Elsevier, 2006, 450 –457.
9. **Вандермеерен 2005:** Vandermeeren, Sonja. Research on Language Attitudes. – In: Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus Mattheier, Peter Trudgill (Eds.). Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society. Second edition. Volume 2. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2005, 1318 – 1332.
10. **Виденов 1998:** Виденов, Михаил. Социолингвистическият маркер. София: Делфи, 1998.
11. **Виденов 1999** Виденов, Михаил. Езикът и общественото мнение. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1999.
12. **Галоа и кол. 1988:** Gallois, Cynthia, Franklin-Stokes, Arlene, Giles, Howard, Coupland, Nikolas. Communication Accommodation in Intercultural Encounters. –

- In: Young Yun Kim, William B. Gudykunst (Eds.). *Theories in Intercultural Communication*. Newbury Park, California: Sage, 1988, 157 – 185.
13. **Галоа и кол. 1995:** Gallois, Cindy, Giles, Howard, Jones, E., Cargile, Aaron C., Ota, Hiroshi. *Accommodating Intercultural Encounters: Elaborations and Extensions*. – In: Richard L. Wiseman (Ed.). *Intercultural Communication Theory*. Thousand Oaks, California: Sage, 1995, 115 – 147.
 14. **Галоа и кол. 2005:** Gallois, Cindy, Ogay, Tania, Giles, Howard. *Communication Accommodation Theory: A Look Back and a Look Ahead*. – In: William Gudykunst (Ed.). *Theorizing about Intercultural Communication*. Thousand Oaks, California: Sage, 2005, 121 – 148.
 15. **Галоа и кол. 2007:** Gallois, Cindy, Watson, Bernadette, Brabant, Madeleine. *Attitudes to Language and Communication*. – In: Marlis Hellinger, Anne Pauwels (Eds.). *Handbook of Language and Communication: Diversity and Change*. (Handbooks of Applied Linguistics; 9). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2007, 595 – 618.
 16. **Джайлс 1973:** Giles, Howard *Accent Mobility: A Model and Some Data*. – *Anthropological Linguistics*, 1973, 15 (2), 87 – 109.
 17. **Джайлс 1994:** Giles, Howard. *Accommodation in Communication*. – In: Ron E. Asher (Ed.). *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Volume 1. Oxford/New York: Pergamon Press, 1994, 12 – 15.
 18. **Джайлс 2001:** Giles, Howard. *Speech Accommodation*. – In: Rajend Mesthrie (Ed.). *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*. Amsterdam/New York: Elsevier, 2001, 193 – 197.
 19. **Джайлс 2009 а:** Giles, Howard. *Communication Accommodation Theory*. – In: David Matsumoto (Ed.). *Cambridge Dictionary of Psychology*. Cambridge, Cambridge University Press, 2009, 120.
 20. **Джайлс 2009 б:** Giles, Howard. *Accommodation Theory*. – In: Stephen W. Littlejohn, Karen A. Foss (Eds.). *Sage Encyclopedia of Communication Theory*. Thousand Oaks, California: Sage, 2009, 1 – 4.
 21. **Джайлс 2009 в:** Giles, Howard. *Communication Accommodation Theory*. – In: Harry T. Reis, Susan Sprecher (Eds.). *Sage Encyclopedia of Human Relationships*. Volume 1. Thousand Oaks, California: Sage, 2009, 265 – 267.
 22. **Джайлс, Бейкър 2008:** Giles, Howard, Baker, Susan. *Communication Accommodation Theory*. – In: Wolfgang Donsbach (Ed.). *The International Encyclopedia of Communication*. Oxford: Blackwell, 2008, 645 – 648.
 23. **Джайлс, Джонсън 1987:** Giles, Howard, Johnson, Patricia. *Ethnolinguistic Identity Theory: a Social Psychological Approach to Language Maintenance*. - *International Journal of the Sociology of Language*, 1987, 68, 69 – 99.
 24. **Джайлс, Рийд 2004:** Giles, Howard, Reid, Scott A. *Language: Intergroup Parameters*. – In: William Edward Craighead, Charles B. Nemeroff (Eds.). *The Concise Corsini Encyclopedia of Psychology and Behavioral Science*. Third edition. Chichester: Wiley, 2004, 510 – 512.
 25. **Джайлс, Рийд 2008:** Джайлс, Хауърд, Рийд, Скот. *Език: междугрупови параметри*. – В: Уилям Едуард Крейгхед, Чарлз Б. Немеров (съст.). *Енциклопедия по психология и поведенческа наука*. София: Наука и изкуство, 2008, 1466 – 1468.
 26. **Джайлс и кол. 1973:** Giles, Howard, Taylor, Donald M., Bourhis, Richard Y. *Toward a Theory of Interpersonal Accommodation through Speech: Some Canadian Data*. – *Language in Society*, 1973, 2, 177 – 192.

27. **Джайлс и кол. 1979:** Giles, Howard, Scherer, Klaus, Taylor, Donalds. Speech Markers in Social Interaction. – In: Klaus Scherer, Howard Giles (Eds.). *Social Markers in Speech*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979, 343 – 381.
28. **Джайлс и кол. 1987:** Giles, Howard, Mulac, Anthony, Bradac James J., Johnson, Patricia. Speech Accommodation Theory: The First Decade and beyond. – In: Margareth McLaughlin (Ed.). *Communication Yearbook*, 10. Beverly Hills, California: Sage, 1987, 13 – 48.
29. **Джайлс и кол. 1988:** Giles, Howard, Hewstone, Miles, Ryan, Ellen B., Johnson, Patricia. Research on Language Attitudes. – In: Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus Mattheier, Peter Trudgill (Eds.). *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Volume 1. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1988, 585 – 597.
30. **Джайлс и кол. 1991:** Giles, Howard, Coupland, Nikolas, Coupland, Justine (Eds.). *The Contexts of Accommodation: Developments in Applied Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
31. **Джонев 1996:** Джонев, Сава. Социална психология. Том 2. Общуване. Личност. София: Издателска къща „Софи – Р“, 1996.
32. **Джонев 2004:** Джонев, Сава. Социална психология. Том 5. Изследователски дизайн. Статистическа обработка – SPSS. Интерпретация. София: Издателска къща „Софи – Р“, 2004.
33. **Джоунс и кол. 1999:** Jones, Elizabeth, Gallois, Cynthia, Callan, Victor, Barker, Michelle. Strategies of Accommodation: Development of a Coding System for Conversational Interaction. – *Journal of Language and Social Psychology*, 1999, 8, 123 – 152.
34. **Жеребило 2011:** Жеребило, Татьяна Васильевна. Термины и понятия лингвистики: Общее языкознание. Социолингвистика: Словарь-справочник. Назрань, Издательство ООО „Пилигрим“, 2011.
35. **Коте, Клеман 1994:** Pierre Côté, Richard Clément. Language Attitudes: an Interactive Situated Approach. – *Language and Communication*, 1994, 14, 237–251.
36. **Купланд и кол. 1988:** Coupland, Nikolas, Coupland, Justine, Giles, Howard, Henwood, Karen. Accommodating the Elderly: Invoking and Extending a Theory. – *Language in Society*, 1988, 17, 1 – 41.
37. **Купланд 2010:** Coupland, Nikolas. Accommodation Theory. – In: Jürgen Jaspers, Jan-Ola Östman, Jef Verschueren (Eds.). *Society and Language Use. (Handbook of Pragmatics Highlights; 7)*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2010, 21 – 27.
38. **Лахвич 2006:** Лахвич, Юлия Ф. Стратегии межличностного взаимодействия: опыт определения. – *Психологический журнал*, 2006, 4, 34 – 38. Минский институт управления.
[URL: <http://library.miu.by/journals!/item.pj/issue.12/article.5.html>].
39. **Михалченко 2006:** Михальченко, Вида Юозовна (отв. ред.). Словарь социолингвистических терминов. Москва: Российская академия наук, Институт языкознания / Российская академия лингвистических наук, Институт иностранных языков, 2006.
40. **Недзйелски, Джайлс 1996:** Niedzielski, Nancy, Giles, Howard. Linguistic Accommodation. – In: Hans Goebel, Peter H. Nelde, Zdenek Sary, Wölck Wolck (Eds.). *Contact Linguistics: An International Handbook of Contemporary Research*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1996, 332 – 342.
41. **Пачев 1993:** Пачев, Ангел. Малка енциклопедия по социолингвистика. Плевен: Евразия-Абагар, 1993.

42. **Стрийт, Джайлс 1982:** Street, Richard L., Giles, Howard. Speech Accommodation Theory: A Social Cognitive Approach to Language and Speech Behavior. – In: Michael E. Roloff, Charles R. Berger (Eds.). Social Cognition and Communication. Beverly Hills, California: Sage, 1982, 193 – 226.
43. **Такърър и кол. 1982:** Thakerar, Jitendra, Giles, Howard, Cheshire, Jenny. Psychological and Linguistic Parameters of Speech Accommodation Theory. – In: Collin Fraser, Klaus R. Scherer (Eds.). Advances in the Social Psychology of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, 205 – 255.
44. **Ташфел 1974:** Tajfel, Henry. Social Identity and Intergroup Behaviour. – Social Science Information, 1974, 13, 65 – 93.
45. **Ташфел, Търнър 1979:** Tajfel, Henry, Turner, John C. An Integrative Theory of Intergroup Conflict. – In: William G. Austin, Stephen Worchel (Eds.). The Social Psychology of Intergroup Relations. Monterey, Brooks/Cole, 1979, 35 – 53.
46. **Шепърд и кол. 2001:** Shepard, Carolin, Giles, Howard, Le Poire, Beth. Communication Accommodation Theory. - In: William P. Robinson, Howard Giles (Eds.). The New Handbook of Language and Social Psychology. Chichester: Wiley, 2001, 33 – 56.

СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

- 1) Систематизирани са особеностите на научните ресурси в областта на теорията за акомодацията и на стратегиите за акомодация.
- 2) Представени са основните особености на *социалната психология на езика* в контекста на психологията, лингвистиката и областта, определяна днес като *Език и социално взаимодействие*.
- 3) Систематизирана е историята на теорията за акомодацията и нейните редакции с всички основни особености, които засягат стратегиите за акомодация.
- 4) Представени са особеностите на стратегиите за речева акомодация с оглед на тяхната комплексност и динамика.
- 5) Разкрити са подходите към стратегиите за акомодация в научната литература на английски, руски и български език.
- 6) Конструиран е въпросник за измерване на атитюдите към стратегиите за речева акомодация чрез различни реализации на тези стратегии под влияние на факторите „субективно възприет характер на общуването“, „пол“ и „статус на събеседника“. Квантифицирането на реализациите на стратегиите за акомодация е съобразено с особеностите на съвременните схващания за същността на стратегиите за речева акомодация.
- 7) Проведено е анкетно проучване на атитюдите към прилагане на стратегии за речева акомодация под влияние на факторите „субективно възприет характер на общуването“, „пол“ и „статус на събеседника“ чрез определяне на конкретни променливи на различни равнища, чрез които да бъдат разкрити особеностите на тези стратегии.
- 8) Систематизирани са получените резултати от емпиричното изследване и са изведени особеностите на атитюдите към реализациите на стратегиите за речева акомодация от страна на анкетиранията лица по отношение на факторите „субективно възприет характер на общуването“, „пол“ и „статус на събеседника“.
- 9) Доказано е, че атитюдите към всяка от реализациите на стратегиите за речева акомодация представляват континуум с различни особености по отношение на влиянието на факторите, заложиени в емпиричното

изследване, което детерминира сложността и динамиката на прилагането на стратегиите за речева акомодация в обективно наблюдаема ситуация на комуникативно взаимодействие.

- 10) Защитена е тезата, че изследването на стратегиите за речева акомодация като сложни и динамични същности е плодотворен научен подход, чрез който може да се добие голям обем от информация с широк кръг от приложения.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Трендафилова, Алиса. Акомодация, стратегии и социална психология на езика. Електронно списание на Факултета по славянски филологии в СУ „Св. Климент Охридски” „Littera et Lingua” (Autumn 2012//Статии (Есен 2012) - [URL:<http://www.slav.uni-sofia.bg/lilijournal/index.php/bg/issues/autumn-2012/751-trebdafilovaa-2012>].
2. Трендафилова, Алиса. Роля на социалната идентичност и каузалните атрибуции в динамиката на апроксималните акомодационни стратегии - Единадесетата конференция по социолингвистика на тема „Езикът във времето и пространството”, посветена на 100-годишнината от рождението на професор Стойко Стойков. Международното социолингвистическо дружество. София, 26-27.10.2012 г. (Под печат).
3. Трендафилова, Алиса. Акомодация и стратегии: типология и динамика. – В: Електронно списание на Факултета по славянски филологии в СУ „Св. Климент Охридски” „Littera et Lingua” (Winter 2011//Статии (Зима 2011)) - [URL:<http://www.slav.uni-sofia.bg/lilijournal/index.php/bg/issues/winter-2011-toc/to-language-m/706-trendafilovaa-2011>].
4. Трендафилова, Алиса. Комуникативната акомодация: събития, реакция на събития или комплекс от фактори. – В: Сборник доклади от Международна научна конференция „Събитие и безсмъртие в литературата, езика и философията”. Факултет по славянски филологии, СУ „Св. Климент Охридски”. София. (Под печат).